

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Законодавче регулювання експортно-імпортних операцій здійснюється державою шляхом використання певних заходів, які залежно від характеру та різновиду застосованих прийомів можуть бути поділені на тарифні та нетарифні. Особливості законодавчого регулювання цих заходів саме і розглядаються у цій статті.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експортно-імпортні операції, митний тариф, нетарифні заходи, митно-тарифне регулювання.

Постановка проблеми. Сучасний механізм регулювання зовнішньої торгівлі є комплексом взаємодоповнюючих тарифних та нетарифних заходів, які постійно змінюються під впливом розвитку виробничих сил та інтересів виробників і споживачів, механізмів їх міжнародно-правового та національного регулювання. Використання обох цих методів відповідає загальносвітовій практиці. За допомогою митно-тарифного регулювання більшість країн світу вирішують питання не тільки захисту національного виробника та поповнення державного бюджету, а й питання економічної безпеки країни.

Митно-тарифні методи регулювання (імпортні та експортні тарифи) є історично першим інструментом протекціонізму і регулювання зовнішньої торгівлі. Вони займають центральне місце в системі реалізації державного регулювання експортно-імпортних операцій. Тарифні методи розроблені досить досконало і зведені у системи єдиних митних тарифів.

Правовою основою впровадження митно-тарифного регулювання в Україні є: Митний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про Митний тариф України» у частині, що не суперечить додатку І до Протоколу, ратифікованого Законом України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до СОТ», Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інші нормативно-правові акти.

Основним елементом системи митно-тарифного регулювання є митний тариф, який у вузькому розумінні являє собою систематизований перелік ставок і товарів, що оподатковуються імпортним та експортним митом. Складовими цієї системи також є способи нарахування ставок мита і коефіцієнти надбавок, знижок та переліки товарів, заборонених до ввезення [11], вивезення й транзиту відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності.

Митний тариф можна розглядати і як конкретну ставку мита, що застосовується під час вивезення певного товару на митну територію країни чи його вивезення. У такому випадку поняття митного тарифу збігається із поняттям мита при переміщенні товарів через митний кордон країни і може визначатись як вид митного платежу, що стягується з товарів та предметів, які переміщуються через митний кордон держави [5]. У широкому розумінні митний тариф – це засіб здійснення зовнішньоторговельної політики держави, а також інструмент регулювання внутрішнього ринку країни у його взаємодії із зовнішніми ринками.

Умовно виділяють п'ять функцій митного тарифу: 1) політична – чинить економічний тиск на інші держави або надає їм митні пільги; 2) фіскальна – формує прибуткову частину бюджету; 3) стимулююча – створює передумови для збільшення експорту; 4) захисна – передбачає формування бар'єрів, що перешкоджають проникненню товарів на митну територію країни; 5) регулятивна – формує раціональну структуру експорту та імпорту.

З огляду на сутність та функції мита можна виділити його економічну та торговельно-політичну роль: 1) економічна роль полягає у створенні вартісного бар'єра, який підвищує ціну товару незалежно від застосованого експортного, імпортного чи транзитного мита; збільшенні внутрішньої зайнятості; стимулюванні державою розвитку окремих галузей економіки чи підприємств; надходженні коштів до державного бюджету країни; захисті від демпінгу; 2) торговельно-політична роль мита полягає у захисті галузі від конкуренції іноземних товарів (це не обов'язково мають бути слабкі в економічному плані галузі та підприємства, частіше найбільшим захистом користуються саме розвинені, монополізовані галузі); необхідності забезпечення обороноздатності

країни (військово-політичний аспект); у тому, щоб бути інструментом тиску на конкурентів з метою отримання певних поступок.

Знижуючи чи підвищуючи митні тарифи, країна завжди ризикує: у першому випадку – отримати пере-насичення внутрішнього ринку імпортованими товарами, що призведе до зменшення національного виробництва таких товарів, а у другому – завести країну в глухий кут міжнародної економічної ізоляції [6]. Тому завжди необхідно проводити виважену митно-тарифну політику і зважати на власні економічні інтереси.

Тарифне регулювання експортно-імпортованих операцій здійснюється на двох рівнях:

1) міжнародний рівень – це регулювання зовнішньоторговельних операцій суб'єктів ЗЕД на основі рішень міжнародних організацій. Такими організаціями є: ЮНКТАД, ЮНСІТРАЛ, ГАТТ/СОТ, комісія ООН з питань торгівлі у Європі та ін.;

2) національний рівень – полягає в тому, що зовнішньоторговельні операції суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності регулюються національним митним тарифом кожної країни світу.

Сьогодні існує ряд проблем, які впливають на стан тарифного регулювання в Україні, зокрема:

– наявність значної кількості пілг з сплати ввізного мита для окремих галузей та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

– встановлення специфічних та комбінованих ставок ввізного мита без урахування специфіки поставок товару;

– відставання митного контролю від сучасних потреб пропускну здатності та світових стандартів контролю товарів;

– значна деталізація та надмірна диференціація у розмірах ставок ввізного мита на однорідні товари;

– корупційні діяння в митних органах призводять до зменшення надходжень до державного бюджету;

– ігнорування галузевими міністерствами та відомствами основних принципів і підходів щодо підготовки законодавчих актів з питань тарифного регулювання.

З метою вирішення завдань зі створення конкурентного середовища слід встановити митні тарифи на такому рівні, щоб, з одного боку, наповнити внутрішній споживчий ринок необхідною кількістю товарів, а з іншого – забезпечити умови для можливого співіснування національного та імпортованого виробника. Багатоплановість і специфіка впливу митно-тарифного регулювання на розвиток зовнішньоторговельних відносин вимагають виваженого підходу до визначення рівня ставок митного тарифу

та врахування всіх можливих економічних, політичних та соціальних наслідків [6].

Отже, при розробці змін до митного тарифу слід детально аналізувати зміни, які відбуваються на товарному ринку України, рівень розвитку різних галузей економіки та відповідно до цього будувати стратегію національного протекціонізму.

Інший метод регулювання експортно-імпортованих операцій, який застосовує Україна, у тому числі і відносно країн членів СОТ та СНД, – нетарифні обмеження, що включають заходи, які діляться на дві групи:

1-ша група – заходи, які націлені на окреме обмеження експортно-імпортованих операцій, їх мета – захист і регулювання розвитку національних галузей економіки;

2-га група – заходи, які націлені на стимулювання експорту.

Нетарифне регулювання здійснюється за допомогою спеціальних нормативно-правових актів та спрямоване на забезпечення активного зовнішньоекономічного балансу. В Україні питання нетарифного регулювання та використання його інструментів на законодавчому рівні практично не систематизовано, що ускладнює формування ефективного організаційно-правового механізму використання нетарифного інструментарію для збалансування економічних інтересів країни, суб'єктів господарювання та споживачів, захисту внутрішнього ринку й економічних інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках.

У чинному національному законодавстві поняття нетарифного регулювання відсутнє, однак не виключається, оскільки в ст. 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» задекларовано, що «регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється за допомогою: законів України; передбачених в законах України актів тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенції», а в чинному Митному кодексі України механізм нетарифного регулювання є складовою державної митної справи. Крім того, у Митному кодексі України визначається поняття заходів нетарифного регулювання, а саме: заходами нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є заходи, які не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав

споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини [7].

Але лише в Податковому кодексі України наводиться вичерпний перелік заходів нетарифного регулювання, що вживаються в Україні, а саме: ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій; застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну; процедура реєстрації зовнішньоекономічних контрактів; процедура видачі ліцензій на право імпорту, експорту – спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; дозвільна система служби експортного контролю; сертифікація товарів, що ввозяться в Україну; дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, екологічний та інші види контролю; реєстрація лікарських засобів, виробів медичного призначення, імунобіологічних препаратів, харчових добавок; застосування державного пробірного контролю [9]. Цей перелік більш доречно було б навести у Митному кодексі України, оскільки митні органи відіграють важливу роль у системі нетарифного регулювання, виконуючи контролюючу функцію щодо цих заходів у процесі здійснення митного контролю і митного оформлення та реалізуючи свою діяльність відповідно до положень цього Кодексу.

Підтвердженням вищезазначеного є загальні положення застосування процедур дозвільного характеру, які встановлюються відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють застосування нетарифного заходу, визначеного у Податковому кодексі України. Зокрема:

– дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, екологічний та інші види контролю, пов'язана з видачею та контролем відповідними контролюючими органами сертифікатів, дозволів, висновків, свідоцтв, спрямованих на охорону життя або здоров'я людей та тварин, контроль за хворобами рослин, охорону навколишнього середовища тощо;

– дозвільна система служби експортного контролю пов'язана з реєстрацією суб'єктів здійснення міжнародних передач товарів, видачею дозволів, висновків, міжнародних імпорتنних сертифікатів чи сертифікатів підтвердження доставки за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання з метою забезпечення захисту національних інтересів України;

– реєстрація лікарських засобів, виробів медичного призначення, імунобіологічних препаратів, харчових добавок загалом виконує функції охорони

життя або здоров'я людей і реалізується через видачу відповідних дозвільних документів та ведення Державних реєстрів відповідної продукції;

– застосування державного пробірного контролю передбачає контроль за видобуванням, виробництвом, використанням, обігом, обліком і зберіганням дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння, виробів із них, виконанням операцій із зазначеними цінностями, а також за забезпеченням залучення до вторинної переробки відходів і брухту, що містять дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння, та здійсненням діяльності у цій сфері на підставі ліцензій.

Сертифікація товарів, що ввозяться в Україну, як і решта нетарифних заходів, з однієї сторони, є складовою дозвільної системи державних органів, а з іншої – одним із засобів технічного регулювання зовнішньоекономічних операцій, що реалізується через систему технічних регламентів, стандартів та оцінки відповідності і в умовах членства України в СОТ має відповідати положенням Угоди про технічні бар'єри у торгівлі, яка передбачає, що технічні норми, стандарти, системи сертифікації та випробування товарів, вимоги до їх пакування і маркування не мають створювати складнощі в торгівлі, а до товарів, що імпортуються, потрібно застосовувати ті самі стандарти, адміністративні норми і вимоги, що і до товарів національного виробництва [8]. Сфера застосування Угоди поширюється на всі товари, в т. ч. промислові та сільськогосподарські, за винятком специфікацій для урядових закупівель та на санітарні та фітосанітарні заходи, що регламентуються в межах СОТ відповідними угодами – Угодою про державні закупівлі та Угодою про застосування санітарних та фітосанітарних заходів.

У вітчизняному законодавстві технічне регулювання визначається як правове регулювання відносин у сфері встановлення, застосування та виконання обов'язкових вимог до продукції або пов'язаних з нею процесів, систем і послуг, персоналу та органів, а також перевірка їх дотримання шляхом оцінювання відповідності та/або ринкового нагляду, об'єктами якого є продукція, процеси та послуги, зокрема матеріали, складники, обладнання, системи, їх сумісність, правила, процедури, функції, методи чи діяльність, персонал і органи, а також вимог до термінології, позначення, фасування, пакування, маркування, етикетування, системи управління якістю і системи екологічного управління. Отже, нетарифний захід «сертифікація товарів, що ввозяться в Україну» розкриває свій регуляторний вплив на зовнішню торгівлю дещо обмежено, тому його доцільно роз-

ширити і пов'язати більш узагальнено з технічним регулюванням чи технічними бар'єрами у торгівлі в контексті дотримання положень Угоди про технічні бар'єри у торгівлі.

Варто зазначити, що окремі заходи, наведені у переліку, частково дублюють один одного. Наприклад, нетарифний інструмент «ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій», визначаючи дозвільний порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій, може включати в себе інший, визначений у переліку захід нетарифного регулювання, а саме «процедура видачі ліцензій на право імпорту, експорту – спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», оскільки за Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» ліцензування зовнішньоекономічних операцій визначається як комплекс адміністративних дій органу виконавчої влади з питань економічної політики з надання дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів [7]. Крім того, «ліцензування імпорту» в Угоді про процедури ліцензування імпорту СОТ визначається як адміністративні процедури, що використовуються для здійснення режимів ліцензування імпорту, які вимагають подання до відповідного адміністративного органу заявки або іншої документації як попередньої умови для імпортування товарів на митну територію імпортуючого члена СОТ.

Ліцензування експорту-імпорту товарів в Україні здійснюється у формі автоматичного (надання дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту/імпорту товарів, щодо яких не встановлюються квоти (кількісні або інші обмеження)) та неавтоматичного ліцензування (надання дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту/імпорту товарів, щодо яких встановлюються певні квоти (кількісні або інші обмеження)). Крім того, квотування зовнішньоекономічних операцій є забороненим ГАТТ/СОТ заходом регулювання зовнішньої торгівлі і в Україні, на виконання зобов'язань перед цією організацією застосовується лише до експорту окремих товарів. Щороку Кабінет Міністрів України, відповідно до вимог ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», затверджує переліки товарів, експорт та імпорт яких підлягатиме ліцензуванню, та обсяги квот на наступний календарний рік [10].

Зважаючи на пропозиції заінтересованих міністерств і відомств, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України готує відповідні переліки товарів з метою забезпечення формування раціональної структури експорту й імпорту окремих видів товарів, виконання міжнародних договорів України, законо-

давства у сфері зовнішньоекономічної діяльності, захисту інтелектуальної власності, охорони навколишнього середовища.

Планується, що у 2015 р. отримання ліцензії потребуватимуть, зокрема, такі зовнішньоекономічні операції: експорт золота й срібла, газу, окремих товарів із вмістом легованих чорних металів, кольорових металів та їх сплавів; експорт та імпорт оптичного полікарбонату й обладнання для виробництва дисків для лазерних систем зчитування, озоноруйнівних речовин і товарів, які їх містять; імпорт окремих видів товарів із Республіки Македонія в рамках тарифної квоти тощо.

При цьому задля дерегуляції економіки, полегшення ведення бізнесу й усунення надмірного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності проектом постанови враховані питання щодо скорочення переліків окремих товарів, експорт та імпорт яких підлягатиме ліцензуванню у 2015 р., а також зменшення кількості дозвільних документів у сфері господарської діяльності у порівнянні з 2014 р.

Частково вищерозглянутий захід у вигляді спеціальної квоти входить до наступного нетарифного заходу «застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну», який регулюється Законом України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» від 22.12.1998 р. № 332-XIV і належить до захисних та передбачає при зростанні обсягів імпорту в Україну, який може заподіяти значну шкоду або загрожує заподіянням значної шкоди національному товаровиробнику внаслідок такого імпорту, за результатами спеціального розслідування, застосування:

– попередніх спеціальних заходів у вигляді попереднього спеціального мита щодо імпорту в Україну, який є об'єктом спеціального розслідування, або застосування заходів нагляду або регіонального нагляду за імпортом в Україну через видачу дозволу на імпорт, який видається Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та подається відповідному митному органу України при імпорті товару, що є об'єктом застосування заходів нагляду чи регіонального нагляду;

– остаточних спеціальних заходів через установлення спеціального мита щодо імпорту в Україну, який є об'єктом спеціального розслідування, або запровадження режиму квотування імпорту в Україну, що є об'єктом спеціального розслідування, з визначенням обсягів квот та порядку їх розподілу.

Одним із недоліків законодавчо затвердженого переліку нетарифних заходів є те, що у ньому відсутні поширені інструменти нетарифного характеру,

які застосовуються в Україні та світі, а саме: антидемпінгове регулювання та антидемпінгові заходи, субсидування виробництва і експорту товарів та компенсаційні заходи, система державних закупівель товарів, система митних формальностей, що впливають на зовнішню торгівлю тощо.

В умовах членства нашої держави в СОТ перелік заходів тарифного та нетарифного регулювання, що використовуються в Україні на законодавчому рівні, в Митному кодексі України, доцільно узагальнити та систематизувати на основі міжнародно-правових норм ГАТТ/СОТ та угод цієї організації у сфері тарифного та нетарифного регулювання, дотримуючись загальноприйнятих підходів до групування таких заходів та не вдаючись до детального визначення кожного з тарифних та нетарифних заходів у загальному переліку [8].

Вибір законодавчо закріпленої системи тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньоекономічної діяльності відповідно до вимог СОТ, спрямованих на лібералізацію міжнародної торгівлі, має неабияке значення для формування державної зовнішньоекономічної політики, проте при цьому необхідно зважено підходити до застосування таких заходів, керуючись національними інтересами держави, пов'язаними насамперед із захистом інтересів вітчизняних товаровиробників і споживачів шляхом

створення сприятливих умов для розвитку національного господарства та інтеграції його в систему світогосподарських зв'язків.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновки, що заходи щодо регулювання експортно-імпортних операцій товарів (продукції) та послуг в Україні є однією зі складових економічної політики, яка головним чином базується на імперативних мірах, і ці міри чітко встановлені чинним законодавством України та можуть включати в себе квотування, ліцензування, а також встановлення певних вимог щодо відповідності товару певним нормам, якісним характеристикам і т. п.

Але варто зазначити, що останнім часом Уряд України в більшості випадків використовує митно-тарифне та нетарифне регулювання експортно-імпортних операцій не для покращення економічного стану національного виробника та покращення життя населення, а в першу чергу як джерело формування державного бюджету. Так, 25.12.2014 р. Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України був ухвалений проект Закону «Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 року» № 1562 від 22.12.2014 р., яким вводиться додатковий збір у розмірі 5–10 % на товари іноземного походження строком на один рік.

ЛІТЕРАТУРА

1. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2012. – № 44–45, 46–47, 48. – Ст. 552.
2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 13–14, 15–16, 17. – Ст. 112.
3. Про Митний тариф України : Закон України від 19.09.2013 № 584-VII // Відом. Верхов. Ради України. – 2014. – № 20–21. – Ст. 740.
4. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
5. Карамбович І. М. Митний тариф як елемент захисту національної економіки / І. М. Карамбович, С. Г. Войтов // Історія торгівлі, податків та мита. – 2010. – № 1. – С. 259–262.
6. Івашина О. Ф. Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах економічної конкуренції / О. Ф. Івашина // Держава та регіони. – 2010. – № 2. – С. 89–93.
7. Гребельник О. П. Митна справа : підручник / О. П. Гребельник. – 4-те вид., оновл. та допов. – К. : Центр учб. л-ри, 2014. – С. 327–332.
8. Мельник Т. Тарифне регулювання у контексті членства України в СОТ / Т. Мельник // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. – 2009. – № 2. – С. 5–11.
9. Шершун А. А. Митні правила в Україні : підручник / А. А. Шершун. – Х. : Факт, 2013. – С. 215–219.
10. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?>.
11. Правительственный портал [Електронний ресурс] – Режим доступу: art_id=247764985&cat_id=244277212.
12. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zakon_v_sferi_zed/3218.html.

И. Н. ТОВКУН
ОСОБЕННОСТИ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ЭКСПОРТНО-ИМПОРТНЫХ ОПЕРАЦИЙ

Законодательное регулирование экспортно-импортных операций осуществляется государством путем использования определенных методов, которые в зависимости от характера и разновидности примененных приемов могут быть разделены на тарифные и нетарифные. Особенности законодательного регулирования этих методов как раз и рассматриваются в настоящей статье.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, экспортно-импортные операции, таможенный тариф, нетарифные методы, таможенно-тарифное регулирование.

I. M. TOVKUN
THE PECULIARITIES OF LEGISLATIVE REGULATION OF
EXPORT AND IMPORT OPERATIONS

Problem setting. Legislative regulation of export and import operations is performed by the government by means of specific activities which, according to the character and variety of methods undertaken, can be distinguished as tariff and non-tariff.

Target of research. These activities are some elements of the economic policy based on the mandatory measures, and these measures are clearly defined by the legislation of Ukraine and may include assignment of quotas, licensing as well as setting of certain requirements to correspondence of goods with certain norms, quality characteristics, etc.

Article's main body. The choice of tariff and non-tariff methods, secured in legislation, of regulation of export and import operations in conformity with WTO requirements, aimed at liberalization of international trade, has got a great meaning for the state foreign policy, but it is necessary to have a balanced approach to usage of such methods in accordance with national interests of the state, connected first of all with interests protection of national manufactures and consumers by means of making favorable conditions for the development of national economy and its integration into the system of international economic ties.

Conclusions and prospects for the development. It is important to note that recently the Government of Ukraine in most of the cases uses a tariff and non-tariff regulation of export-import operations not for improving of the economic status of national manufacturer and living conditions of the population, but primarily to have a source for state budgeting. So, on December 12, 2014 the Verkhovna Rada of Ukraine according to the initiative of the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted a draft law No 1562 dated December 22, 2014 on «Actions on stabilization of payment balance of Ukraine in conformity with the article XII of General Agreement on tariffs and trade dated 1994», introducing an additional duty in the amount of 5–10% for the goods of foreign origin for the period of one year.

Key words: foreign economic activity, export-import operations, customs tariff, non-tariff measures, customs-tariff regulation.